

Natalia Strzemkowska <https://orcid.org/0000-0002-0409-1670>
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
e-mail: natstr3@st.amu.edu.pl

„Niemy krzyk” ujgurskiej mniejszości – prawa człowieka w Chińskiej Republice Ludowej

„Silent scream” of the Uyghur minority – human rights violations in the People’s Republic of China

https://doi.org/10.25312/2391-5145.17/2022_04ns

Streszczenie

Przestrzeganie praw człowieka w Chińskiej Republice Ludowej budzi wiele kontrowersji, od wielu lat w debacie publicznej pojawiają się doniesienia o łamaniu praw mniejszości etnicznych, w szczególności ujgurskiej. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest konflikt ujgursko-chiński, który stał się jednym z czynników nasilonej represji wobec omawianej mniejszości. W konsekwencji obecna sytuacja Ujgurów w Xinjiangu wywołuje konsternację wśród społeczności międzynarodowej, która szuka potwierdzenia swoich obaw dotyczących znamion ludobójstwa za pomocą prawa międzynarodowego.

Słowa kluczowe: Xinjiang, Ujgurzy, prawa człowieka, Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Chińska Republika Ludowa, Komunistyczna Partia Chin

Abstract

The observance of human rights in the People’s Republic of China is controversial, and for many years there have been reports of violations of the rights of ethnic minorities, in particular the Uyghur minorities, in the public debate. The reason for this is the Uyghur-Chinese conflict, which has become one of the factors of increased repression against the

minority in question. Consequently, the current situation of the Uighurs in Xinjiang causes consternation in the international community, which seeks confirmation of its concerns about the hallmarks of genocide through international law.

Keywords: Xinjiang, Uighurs, Human Rights, Rome Statute of the International Criminal Court, United Nations, People's Republic of China, Communist Party of China

Wstęp

Prawa człowieka w Chińskiej Republice Ludowej (ChRL) od lat stanowią problematyczną kwestię w rozumieniu państw demokratycznych i organizacji pozarządowych. W wyniku podjętej w 1971 roku przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych decyzji o przywróceniu ChRL w jej strukturze i zwróceniu Pekinowi fotela stałego członka Rady Bezpieczeństwa doszło do międzynarodowego uznania komunistycznych Chin. Czynniki te spowodowały przełom i intensywne zainteresowanie Chin nauką i praktyką prawa międzynarodowego, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości pragmatycznego przywrócenia ChRL pozycji mocarstwowej na arenie międzynarodowej¹. Warto jednak dodać, że pomimo zainicjowanego procesu stopniowego otwierania się Chin na świat uznanie międzynarodowego prawa człowieka nastąpiło dopiero od lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Bezprecedensowo wydarzenia z czerwca 1989 roku na Placu Niebiańskiego Spokoju (Tiananmen) ukazały, że w kontekście politycznym rząd Chin zdecydowanie nie podporządkował się standardom międzynarodowym dotyczącym praw człowieka.

Celem niniejszego artykułu jest zatem zwrócenie uwagi na kwestię praw człowieka, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji bytowej tureckiej mniejszości muzułmańskiej – Ujgurów. W tym celu zostanie przedstawiony status mniejszości etnicznych w Chińskiej Republice Ludowej, a także stosowana wobec nich polityka rządowa. Kolejno w artykule zostanie poruszony konflikt chińsko-ujgurski, jego przyczyny i konsekwencje dla społeczeństwa ujgurskiego. Analizie poddano także praktyki rządowe Komunistycznej Partii Chin (KPCh) w stosunku do tejże społeczności, które w rozumieniu prawa międzynarodowego godzą w przypisane każdej jednostce ludzkiej bez względu na rasę, wyznawaną religię, przynależność etniczną prawa człowieka.

Istotny punkt odniesienia w tym wypadku będą stanowić dokumenty prawa międzynarodowego dotyczące przestrzegania praw człowieka, a także raporty stworzone przez organizacje międzynarodowe, takie jak Amnesty International oraz Human Rights Watch, które poruszają kwestię łamania praw Ujgurów w Chińskiej Republice Ludowej. Przyjętą metodologią jest ujęcie historyczne, które pozwoli dokonać rekonstrukcji zdarzeń konfliktu ujgursko-chińskiego mającego bezpośredni wpływ na łamanie praw mniejszości muzułmańskiej. Wykorzystana zostanie ponadto metoda komparatywna, która pozwoli przedstawić różnicę w postrzeganiu praw człowieka przez ChRL i państwa zachodnie.

¹ Wpływ na „otwarcie się” Chin miały także rewolucja kulturalna oraz reformy przeprowadzone w 1978 roku przez Deng Xiaopinga i prowadzona przez niego polityka „wielkiego skoku naprzód”.

Zabieg ten umożliwi również dokonanie analizy Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego i jego zastosowania wobec Ujgurów². Autorka posłuży się analizą dostępnych źródeł prasowych, a także naukowych, których jest stosunkowo niewiele ze względu na to, że jest to temat kontrowersyjny, a Chińska Republika Ludowa odrzuca zarzuty, twierdząc, iż nie istnieje jeden uniwersalny model praw człowieka.

Tematyka poruszana w ramach artykułu jest istotna i potrzebna, dotyczy bowiem najważniejszych, jak się wydaje, praw, mianowicie praw człowieka. W opinii wielu badaczy są i będą one łamane w Chińskiej Republice Ludowej, jeśli społeczeństwo międzynarodowe nie podejmie zdecydowanych kroków i nie pociągnie do odpowiedzialności władz chińskich.

Mniejszości etniczne w Chińskiej Republice Ludowej

W powszechnej opinii Chińska Republika Ludowa jawi się jako swego rodzaju monolit pod względem narodowościowym. Mało kto zdaje sobie sprawę, że spośród 1,41 miliarda obywateli tego najliczniejszego kraju świata znajdują się przedstawiciele 56 grup etnicznych³. Najliczniejszą ze zbiorowości jest ludność Han, która stanowi 91,1 procent populacji, zamieszkująca centralne i wschodnie obszary państwa, czyli terytoria przyrzeczne Zhu i Huang He. Pozostałą łączną liczbę członków grup etnicznych określono podczas spisu ludności w 2000 roku na 105,2 miliona osób, stanowiącą 8,9 procent ogólnej liczby obywateli i zamieszkującą zachód, północ oraz południe kraju. Warto podkreślić, że mniejszości etniczne zajmują zatem aż dwie trzecie powierzchni państwa. Najliczniejsze z nich to: Zhuang – 18 milionów, Mandżurowie – 11 milionów, Hui – 9 milionów, Miao – 9 milionów, Ujgurzy – 8,68 miliona, Yi – 8 milionów, Tujia – 8 milionów, Mongołowie – 5,8 milionów, Tybetańczycy – około 6 milionów, Dongowie – 3 miliony, Yao – 3 miliony, Buei – 2,5 miliona, Kazachowie – 2,2 miliona, Koreańczycy – 2 miliony, Bai – 1,86 miliona, Hani – 1,5 miliona, Li – 1,25 miliona, Dai – 1,15 miliona.

Powyższe grupy etniczne znajdują się na różnych poziomach rozwoju społecznego, kulturowego i ekonomicznego. Ich prawa są zagwarantowane przez Konstytucję ChRL, a także w licznych aktach prawnych, takich jak Prawo o Regionalnej Autonomii Mniejszości Etnicznej z 1984 roku, Nowe Regulacje dotyczące wprowadzenia Prawa o Regionalnej Autonomii Mniejszości Etnicznych z 1984 roku, a także Narodowy Plan Działania w zakresie Praw Człowieka⁴. Mimo licznych zapewnień strony chińskiej znamienne w skutkach okazała się wprowadzona w maju 2017 roku kampania przeciwko terroryzmowi. Rząd chiński zaczął systematycznie nadużywać władzy wobec muzułmanów żyjących w regionie autonomicznym Xinjiang, która wymierzona jest bezpośrednio

² Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego to podpisany dnia 17 lipca 1998 roku akt prawa międzynarodowego. Podkreślono w nim, że sądzeni będą przez Trybunał Karny sprawcy najpoważniejszych zbrodni mających charakter międzynarodowy, w tym także winni ludobójstwa.

³ *Mniejszości etniczne w ChRL*, <https://www.statista.com/statistics/278556/share-of-ethnic-minorities-in-the-chinese-population-by-region/> [dostęp: 5.05.2022].

⁴ D. Jarema, *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec mniejszości etnicznych*, „Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego” 2013, nr 2, s. 50–52.

przeciwko Ujgurom i innym wyznawcom islamu⁵. ChRL uzasadnia wprowadzenie tej praktyki rzekomym zagrożeniem terrorystycznym, w rzeczywistości polityka chińska wykazuje swoim postępowaniem wyraźny zamiar zbiorowego inwigilowania Ujgurów na podstawie wyznawanej religii i pochodzenia etnicznego.

Ewolucja konfliktu chińsko-ujgurskiego a przestrzeganie praw człowieka

W odniesieniu do Ujgurskiego Regionu Autonomicznego Xinjiang, nazywanego zamiennie Xinjangiem, Ujguristanem czy Wschodnim Turkiestanem, autorka będzie posługiwać się nazwą Xinjiang, która oznacza w przełożeniu na język chiński *nowe terytorium* lub *nową granicę*. Xinjiang obejmuje historyczny obszar Turkiestanu Wschodniego, który w 1759 roku został podbity przez Imperium Chińskie wraz z rozbięciem państwa dzungarskiego. Omawiana prowincja to największy obszar Chin, jego powierzchnia liczy 1 664 897 km², jednakże jest to terytorium o stosunkowo niskiej gęstości zamieszkania. Rocznik statystyczny Chińskiej Republiki Ludowej w 2013 roku podał, że populacja tej prowincji wynosi 22,32 procent, co stanowi 1,6 procent ogólnej liczby ludności ChRL. Region ten graniczy z Rosją, Kazachstanem, Kirgistanem, Tadżykistanem, Afganistanem, Mongolią, Indiami, a także Pakistanem⁶.

Początków zjawiska separatyzmu ujgurskiego powinno szukać się w ekspansji chińskiej na Turkiestan Wschodni (współcześnie określany jako Xinjiang). Pierwotnie ziemie te były zamieszkiwane przez Ujgurów posługujących się językiem tureckim, którzy genetycznie byli spokrewnieni z ludnością mówiącą również językami turkijskimi z Syberii i Azji Środkowej. Cechą wspólną tej społeczności jest wyznawana wiara – islam, ponadto w Turkmenistanie Wschodnim Ujgurzy są narodem historycznym, który posiada przejawy własnej państwowości, jak chociażby tradycje i kultura. Warto podkreślić, że wspomniany region został podbity przez Hanów dopiero w XVIII wieku, zdążył zatem wykształcić własną tożsamość kulturową. Od tego czasu Ujgurzy nie zgadzali się z polityką Państwa Środka i buntowali się przeciwko Pekinowi, usilnie próbując zrzucić z siebie chińskie jarzmo. W konflikcie chińsko-ujgurskim można wyróżnić trzy okresy.

Pierwszy z nich datuje się na lata 1865–1878. Wówczas naród ujgurski był prowadzonym serią powstań, którym przewodził Yaquba Beka. Buntury te przyczyniły się do wyswobodzenia Ujgurów spod chińskiej władzy na okres trzynastu lat (w tym czasie funkcjonowało państwo o nazwie Jettiszar)⁷. Okres ten został zwieńczony kolejną próbą podporządkowania i przejęcia kontroli nad zbuntowanym regionem przez Imperium Chińskie. W tym celu Chińczycy poprosili o wsparcie Rosję, co okazało się dobrym po-

⁵ T. Szyszlak, *Czynnik religijny w konfliktach etnicznych na przykładzie konfliktu chińsko-ujgurskiego*, „Zeszyty Naukowe” 2012, nr 2, s. 167–169.

⁶ P. Wieczorek, *Konflikt w Ujgurskim Autonomicznym Regionie Xinjiang i jego wpływ na bezpieczeństwo w regionie*, „Wschodnioznawstwo” 2015, nr 1, s. 335–336.

⁷ W języku ujgurskim Jettiszar oznacza *siedem miast* i *Siedmiogród*, miastami tymi były Kaszgar, Hotan, Jarkand, Korla, Turfan oraz Kucha.

sunięciem militarnym dla imperium chińskiego, któremu udało się odzyskać panowanie w północnej części regionu. Po odzyskaniu prowincji przez Chiny podpisano w 1881 roku traktaty petersburskie oraz w 1895 roku traktat pamiński, a ziemie, które zostały zajęte przez Rosjan, wróciły pod władanie chińskie⁸.

Drugim okresem omawianego konfliktu są lata 1933–1934, kiedy proklamowano Wschodnio-Turkietańską Republikę Islamu, która miała dać Ujgurom upragnioną suwerenność. Ten nowy podmiot państwowy powstał w wyniku wojny domowej w Chinach i przetrwał zaledwie kilka miesięcy. Ostatnia próba uzyskania niezależności Ujgurów to czas przypadający na lata 1945–1949. Wówczas proklamowano utworzenie Wschodnio-Turkietańskiej Republiki Rewolucyjnej, która tym razem uzyskała wsparcie ZSRR i stworzyła własną armię zbrojną. Ujgurom udało się stworzyć zręby państwowości w postaci flagi, waluty, urzędów oraz organów państwowych. Republika Turkietańska była wspierana przez ZSRR, a jednocześnie wykorzystywana jako maszyna do walki z chińskim Kuomintangiem, a także jako pomoc w przeprowadzeniu rewolucji w Chinach. W 1949 roku, kiedy doszło do wygranej komunistów, polityka radziecka w stosunku do Republiki Turkietańskiej uległa transformacji⁹. Pojawiły się naciski na ówczesny rząd Achmetżana Kasimiego, aby ten zaaprobował włączenie Republiki Turkietańskiej w strukturę Chińskiej Republiki Ludowej. Mimo oporu Ujgurów w tym samym roku cel ZSRR został zrealizowany. Doszło do tego w szczególnych warunkach, a mianowicie członkowie rządu z Kasimim na czele podróżowali do Pekinu, gdzie miały odbywać się pertraktacje w sprawie przyłączenia Republiki do Chin, gdy nagle z niewyjaśnionych przyczyn doszło do katastrofy lotniczej, a wszyscy pasażerowie samolotu zginęli.

Ujgurski Region Autonomiczny Xinjiang został stworzony w 1955 roku i istnieje do dziś. Taki stan rzeczy nie rozwiązał jednak powszechnego sprzeciwu Ujgurów wobec polityki chińskiej, bo już rok później, w 1956 roku, doszło do kolejnych zamieszek. Sytuację zaostrzyła wprowadzona przez Chiny polityka bezwzględnej podporządkowania się Xinjiangu. W tym celu zaczęto praktykować kontrolę urodzeń, a także zaczęto dyskryminować wyznawaną przez Ujgurów religię, jaką jest islam. Następnie rozpoczęto na terytorium regionu osiedlanie ludności Han. Wszystkie te działania doprowadziły do masowej emigracji mniejszości ujgurskiej na obszary ZSRR.

Polityka przymusowej asymilacji, która miała za zadanie zrównać liczbę Hanów i Ujgurów, trwa nieprzerwanie od końca lat czterdziestych ubiegłego stulecia. Podczas gdy chińska Armia Ludowo-Wyzwoleńcza zajmowała Xinjiang, tylko co dwudziesty mieszkaniec był Hanem. Obecnie proporcje ludności między Ujgurami a Hanami wyrównały się i stanowią po około 40 procent, reszta to między innymi Kazachowie (także poddawani represjom), co świadczy o skutecznej polityce chińskiej wobec zmniejszenia ujgurskich wpływów w tym regionie.

Współcześnie na eskalację sporu chińsko-ujgurskiego wpływa niezadowolenie Ujgurów z wysokiego bezrobocia. Jest to konsekwencją dyskryminacji zawodowej stosowanej

⁸ Traktaty petersburskie oraz traktat pamiński dokonały podzielenia strefy wpływów pomiędzy Chinami i Rosją.

⁹ P. Wiczorek, dz. cyt., s. 337–339.

wobec Ujgurów, polegającej na przyjmowaniu na nowe stanowiska wyłącznie obywatele chińskich, którzy osiedlili się na terytorium Xinjiangu. Dowodem na to są między innymi słowa działacza społecznego pochodzenia ujgurskiego Chaszira Wachidiego, według którego 80 procent rdzennej społeczności Xinjiangu nie ma godnych warunków bytowych i żyje na granicy ubóstwa. Dyskryminacyjna polityka chińskiego rządu wobec mniejszości ujgurskiej praktykowana jest także w odniesieniu do rdzennej kultury i języka ujgurskiego, który przestał być nauczany w szkołach. Ponadto zakazano praktykowania tradycyjnych obrzędów religijnych, w tym pięciu filarów islamu: szachada (wyznanie wiary), zakat (jałmużna), modlitwa, post, hadż (pielgrzymka). Warto podkreślić, że przez przedstawicieli ChRL islam jest postrzegany jako praktyka oparta na fundamentalizmie, a praktykujący ją Ujgurzy są uznawani za terrorystów, mających powiązania z islamistami pochodzącymi z Afganistanu. Ta niechęć nasiliła się po zamachach 11 września 2001 roku w Stanach Zjednoczonych, które poskutkowały wypowiedzeniem wojny z terroryzmem przez George'a W. Busha. Wówczas to media chińskie obrazowały Ujgurów jako osoby kształcące się w obozach Al-Kaidy, co więcej, Islamski Ruch Wschodnio-Turkiestański wpisano na amerykańską listę organizacji terrorystycznych. Fakt ten wykorzystał rząd chiński, który łamanie praw człowieka tłumaczył obawą o integralność i bezpieczeństwo obywateli Chin¹⁰. Pogląd, zgodnie z którym Ujgurzy to terroryści, nie ma uzasadnienia faktograficznego, większość z nich jest wyznawcami sufizmu, a co za tym idzie wszelka działalność szkoły salafickiej, z której wywodzą się organizacje terrorystyczne oparte na skrajnym fundamentalizmie, chociażby Al-Kaida, jest postrzegana przez sufitów jako niedopuszczalna. Nie podważa to bynajmniej faktu, że islam przenika życie Ujgurów zarówno tych z miasta, jak i z obrzeży i stanowi integralną część ujgurskiej kultury i tradycji.

Czynnikiem, który ma bezpośredni wpływ na eskalację konfliktu pomiędzy mniejszością ujgurską a władzami w Pekinie, jest eksploatacja złóż naturalnych tego regionu. Szczególnego znaczenia ten proces nabrał w momencie zapoczątkowania programu rozwojowego ziem zachodnich, który przypada na rok 1999. Był to pretekst do zawładnięcia jednostkom prawa do eksploatacji surowców mineralnych. Xinjinag jest bogaty w ropę naftową, gaz ziemny, jednakże ich wydobycie przynosi korzyść innym regionom, a cała produkcja wywożona jest poza okręg Xinjiang. Te bogactwa naturalne stanowią także dla Ujgurów sposobność do odzyskania niezależnego terytorium ujgurskiego. Za tą silnie ugruntowaną polityką eksploatacyjną stoją ponadto poważne zmiany w architekturze ujgurskich miast. Przykładem jest Kaszgar, w którym zanika tradycja i kultura wielowiekowego miasta, w którego miejsce powstaje nowoczesne budownictwo handlowe. Stanowi to bezpośrednią przyczynę zanikania dziedzictwa narodowego Ujgurów¹¹.

Wobec Ujgurów praktykowana jest restrykcyjna polityka urodzeń. Z danych przeanalizowanych przez Australijski Instytut Polityki Strategicznej (ASPI) w latach 2011–2019 wynika, iż doszło do gwałtownych spadków wskaźnika urodzeń wśród Ujgurów

¹⁰ N.J. Sienko, *Ujgurskie dziedzictwo kulturowe w starciu z Chińską Republiką Ludową*, „Sprawy Narodowościowe, Seria nowa” 2018, nr 50, s. 2–4.

¹¹ Tamże, s. 63–80.

w roku 2017¹². Najnowsze dane na temat porodów w regionie Xinjiang, gdzie obecnie Ujgurzy stanowią 45 procent, pokazują, że liczba urodzeń jeszcze bardziej spadła w 2019 roku – o 47,74 procent w stosunku do roku 2017. Co więcej, w samym powiecie Bachu, gdzie Ujgurzy stanowią 94 procent obywateli, rząd chiński przedstawił plan docelowego wskaźnika urodzeń na ponad 4 na tysiąc obywateli w porównaniu z 51,5 w roku 2017. Chińska Republika Ludowa tłumaczy, że te działania to plan mający na celu polepszenie polityki gospodarczej i zdrowotnej. Jak pokazuje wspomniane badanie ASPI przeprowadzone przez Jamesa Leibolda i Nathana Rusera, uzyskane wyniki obrazują większy niż w jakimkolwiek regionie świata spadek urodzeń w ciągu przeszło 71 lat¹³. Warto dodać, że badania te obejmowały ludobójstwo w Rwandzie w 1994 roku, a także to, do którego doszło w Kambodży w latach 1975–1979. ChRL odrzuca oskarżenia, jakoby dopuszczała się na ludności ujgurskiej przymusowej sterylizacji, wskazując przy tym, że obecna kontrola urodzeń w Xinjinagu nie jest wymierzona przeciwko żadnej z mniejszości etnicznych. Z raportu ASPI wynika, że od 2017 roku kobiety zamieszkujące ten region są poddawane przymusowej antykoncepcji, w tym zmuszane są do stosowania wkładek domacicznych. Władze w Pekinie dodają, że praktykowanie kontroli urodzeń jest dobrowolne, jednakże za łamanie istniejących przepisów grożą bardzo wysokie grzywny. Dowodzi tego między innymi fakt, że w ciągu czterech miesięcy w 2017 roku państwo chińskie nałożyło grzywny w wysokości 6 milionów juanów na 629 rodzin, które zamieszkiwały powiat Qapqal w Xinjinagu, jako karę za nielegalne w myśl prawa chińskiego ciążę. Celowo w miejscach zamieszkiwanych przez Ujgurów władze uruchomiły specjalne linie telefoniczne, służące do donoszenia na łamiących zasady sąsiadów. Amerykański „New York Times” podkreśla, że od 2015 do 2018 roku doszło do sześciokrotnego wzrostu wskaźników przedstawiających sterylizację w Xinjinagu, dodając przy tym, że w całym kraju nastąpił ich gwałtowny spadek. Praktyka Chin jest odzwierciedleniem ogólnokrajowego kryzysu demograficznego, w związku z czym w pozostałych regionach rząd zachęca i aprobuje powiększanie rodziny o kolejne potomstwo.

W celu osiągnięcia indoktrynacyjnej, politycznej i przymusowej asymilacji kulturowej rząd zaczął prowadzić arbitralne zatrzymania o charakterze masowym. Dochodzi do powszechnych zatrzymań zarówno kobiet, jak i mężczyzn, zazwyczaj przedstawicieli islamskich grup etnicznych. Ponad milion osób zostało wysłanych do ośrodków nazywanych reedukacyjnymi lub szkoleniowymi, pozostałe setki tysięcy trafiły do pilnie strzeżonych więzień. Ludność znajdująca się w obozach reedukacyjnych doświadcza przemocy psychicznej i fizycznej. Rząd chiński praktykuje ekstremalne działania mające na celu zapobieganie stworzeniu rzetelnej dokumentacji na temat sytuacji w Xinjinagu. Amnesty International przeprowadzało od października 2019 roku do maja 2021 roku wywiady pogłębione z dziesiątkami byłych więźniów, którzy przebywali w Xinjinagu od 2017 roku. Zeznania te w dużej mierze stanowią potwierdzenie niemalże wszystkich

¹² K. Wójcicka, *Aborcja na życzenie partii. Działania Chin wobec Ujgurów mogą świadczyć o ludobójstwie*, 2021, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8165596,dzialania-chin-wobec-ujgurow-moga-swiadczyz-o-ludobojstwie.html> [dostęp: 6.05.2022].

¹³ Wyniki powstały na podstawie zgromadzonych przez Organizację Narodów Zjednoczonych danych dotyczących płodności.

publicznych oświadczeń wydawanych na temat reedukacyjnych obozów¹⁴. Dowody, które zebrało Amnesty International, dostarczają wielu nowych informacji pozwalających przedstawić zbrodnie przeciwko ludności popełniane przez rząd chiński, takie jak: pozbawienie wolności fizycznej, łamanie prawa międzynarodowego, prześladowania, tortury¹⁵.

Wszystkie z 55 osób, z którymi Amnesty International przeprowadziło wywiady, to osoby zatrzymane za działania zagrożone karą według przedstawicieli rządu chińskiego zgodnie z prawem, jednakże w myśl prawa międzynarodowego nie ma ku temu żadnej podstawy prawnej. Można uznać, że ubezwłasnowolnienie internowanych jest poza zasięgiem chińskiego prawa krajowego oraz chińskiego systemu karnego. Według dokumentów i oświadczeń państwowych wobec przebywających w obozach nie stosuje się bowiem prawa karnego, gdyż znajdują się tam oni dobrowolnie i nie zostali uznani za przestępców. Tymczasem według raportu Amnesty International osoby te są zatrzymywane siłą, a warunki egzystencjalne w tych miejscach uwłaczają godności ludzkiej. Wiele z zatrzymanych osób twierdziło, że powody odebrania im wolności nie były strictly związane z konkretnymi działaniami. Często byli tylko informowani o tym, że ich ubezwłasnowolnienie zostało spowodowane zakwalifikowaniem ich jako osób podejrzanych, ekstremistów lub terrorystów. Powodem zamknięcia w obozie były: podróże, nauka, mieszkanie za granicą, a także kontakty interpersonalne z ludźmi, którzy podróżowali. Do zatrzymania dochodziło ponadto na skutek używania zakazanych aplikacji mobilnych lub stosowania praktyk związanych z wiarą religijną, takich jak modlitwa, posiadanie dowodów w postaci zdjęć, filmów świadczących o byciu muzułmaninem.

Na podstawie informacji zebranych przez organizacje i dziennikarzy można przyjąć tezę, iż ludzi obarcza się winą za przypuszczenia, a nie za faktyczne łamanie zasad. Co więcej, nie są oni winni w myśl przepisów prawa międzynarodowego. Obozy koncentracyjne charakteryzuje nieustanna inwigilacja i surowa dyscyplina, nie ma miejsca na osobistą autonomię, a przebywające tam osoby są monitorowane podczas snu, spożywania posiłków i załatwiania swoich potrzeb fizjologicznych. Więźniowie niewykonujący ustanowionych nakazów są karani fizycznie. Zakazuje się także rozmów z innymi osadzonymi, a wyrażenie własnego zdania może odbyć się tylko w języku mandaryńskim, którego, jak można się spodziewać, większość starszych osób lub pochodzących z obszarów wiejskich Xinjiangu nie zna. W obozach brakuje opieki zdrowotnej, infrastruktury sanitarnej, wody pitnej i świeżego powietrza. Zatrzymani poddawani są dyscyplinarnym zajęciom polegającym na zapamiętywaniu i recytowaniu pieśni rewolucyjnych, które wychwalają Chińską Republikę Ludową bądź Komunistyczną Partię Chin. Główny cel tych zajęć to nauczenie języka chińskiego, historii, ideologii i prawa chińskiego. Nauka opiera się także na wpajaniu więźniom przeświadczenia o złu, jakie wiąże się z islamem oraz na

¹⁴ Amnesty International to międzynarodowa organizacja pozarządowa, której nadrzędnym celem jest zapobieganie wszelkim przejawom łamania praw człowieka. W tym celu organizuje pokojowe akcje obywatelskie, od pisania listów do rządów krajów łamiących prawa i udostępniania informacji o tych naruszeniach, po realną pomoc prawną i finansową osobom poszkodowanym.

¹⁵ "Like we were enemies in a war". *China's mass interment, torture and persecution of muslims in Xinjiang*, Amnesty International, 2021, s. 90–92, https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2021/07/ASA-1741372021ENGLISH_raport_chiny.pdf [dostęp: 5.05.2022].

propagowaniu znakomitej polityki Chin i prezydenta Xi Jinpinga. Każda z osób, z którymi rozmawiali przedstawiciele Amnesty International, doświadczała tortur i nieludzkiego traktowania. Na podstawie zeznań można wyodrębnić dwie szerokie kategorie tortur. Pierwsza z nich dotyczy tortur psychicznych i fizycznych, a także innych form znęcania się, jakim poddawani byli osadzeni na skutek codziennego życia w obozie. Uwłaczające warunki egzystencjalne oraz kontrolowanie życia zatrzymanych można określić jako poniżające i okrutne traktowanie¹⁶.

Druga kategoria to tortury fizyczne i inne formy znęcania się podczas przeprowadzanych przesłuchań, a także za karę za niewłaściwe zachowanie w myśl zasad obowiązujących w obozach. W tej kategorii tortur znajdują się wstrząsy elektryczne, bicie, używanie kajdanek, podtapianie, izolacja, pozbawianie możliwości snu i podwieszanie. Podczas jednego z wywiadów Amnesty International udokumentowało przypadek śmierci w obozie, która nastąpiła na skutek stosowania tortur. Jeden z naocznych świadków tej tragedii zeznał, że mężczyznę poddano torturom z użyciem krzesła tygrysa¹⁷. Został on skrupowany i unieruchomiony na ponad trzy dni. Inni współwięźniowie byli zmuszeni na niego patrzeć i mieli zakaz udzielania mężczyźnie jakiegokolwiek pomocy.

Prawa Ujgurów w świetle prawa międzynarodowego

Nie tylko Amnesty International tworzy raporty dotyczące łamania praw człowieka w ChRL, w 2021 roku również organizacja Human Rights Watch opublikowała raport pod poruszającą nazwą *Break their Lineage, Break Their Roots* (Złam ich rodowód, złam ich korzenie)¹⁸. Także z relacji tej organizacji wynika, że Chińska Republika Ludowa popełnia zbrodnie przeciwko ludzkości, łamiąc fundamentalne prawa tureckich muzułmanów w Xinjiangu. Zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w orzecznictwie o ludobójstwie określa się takie działania mianem najpoważniejszej zbrodni międzynarodowej. Według prawa międzynarodowego popełnienie zbrodni przeciwko ludzkości stanowi podstawę indywidualnej odpowiedzialności karnej nie tylko przed wewnętrznymi organami krajowymi, ale również przed trybunałami międzynarodowymi oraz przed sądami krajowymi poza krajem na zasadzie uniwersalnej jurysdykcji. Warto także nadmienić, iż owa indywidualna odpowiedzialność karna swoim zasięgiem obejmuje zarówno osoby dokonujące czynów zabronionych, jak i jednostki nakazujące ich wykonanie bądź udzielające, ułatwiające lub podżegające do przestępstwa¹⁹.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Krzesło tygrysa to jedno z narzędzi tortur stosowanych w Chińskiej Republice Ludowej, polegających na przywiązaniu do krzesła osoby torturowanej, która siedzi w tej samej pozycji od kilkunastu godzin do kilku dni. Osoby, które doświadczyły tej tortury, skarżyły się na stał, która odparzała im pośladki i kończyny.

¹⁸ Human Rights Watch (HRW) to organizacja pozarządowa, która zajmuje się ochroną praw człowieka, główna siedziba HRW znajduje się w Nowym Jorku. Organizacja posiada pięć wydziałów w Azji, Afryce, na Bliskim Wschodzie oraz w obu Amerykach.

¹⁹ *“Break their Lineage, Break Their Roots” Chinese Government Crimes against Humanity Targeting Uyghurs and Other Turkic Muslims*, Human Rights Watch, 2021, s. 40–42, https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2021/04/china0421_web_2.pdf [dostęp: 10.05.2022].

Dotychczas nie powstała jeszcze międzynarodowa konwencja o zbrodniach przeciwko ludzkości, jednak wiele państw popiera ten projekt. Istnieje natomiast Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, który zawiera listę czynów stanowiących o dokonaniu zbrodni przeciwko ludzkości, w ramach szeroko zakrojonych i systematycznych ataków przeciwko jakiegokolwiek ludności cywilnej, z powodów narodowych, politycznych, etnicznych, rasowych bądź religijnych. Za czynniki implikujące ludobójstwo uznaje się: morderstwo, karę pozbawienia wolności lub inne surowe pozbawienie wolności fizycznej, przy którym zostały naruszone standardy prawa międzynarodowego, tortury, prześladowanie, wymuszone zaginięcie oraz inne nieludzkie czyny. Co więcej, statut definiuje owe czyny jako „popełnione w ramach rozległego lub systematycznego ataku skierowanego przeciwko jakiegokolwiek ludności cywilnej, ze świadomością ataku”. Wspomnianą definicję można podzielić na cztery części składowe będące wymogami decydującymi o tym, że dany czyn ma znamiona zbrodnicze. Po pierwsze, atak musi być systematyczny bądź powszechny, po drugie, atak jest skierowany w ludność cywilną, po trzecie, czyny są popełnione świadomie i po czwarte, owe czyny „są promowane przez państwo lub organizacje, które zachęcają do ataku na ludność cywilną”. Warto przeanalizować te wytyczne i odnieść je do mniejszości ujgurskiej, by sprawdzić, czy faktycznie definicja ta jest właściwym opisem dla sytuacji bytowej tej ludności. Według wspomnianego raportu Human Rights Watch masowe uwięzienie mniejszości ujgurskiej spełnia wymóg powszechnego i systematycznego ataku, Ujgurzy bezprecedensowo stanowią również specyficzną ludność cywilną, zatem drugi wymóg też jest spełniony. Dokumenty rozpowszechniane wśród urzędników KPCh również stanowią kluczowe elementy świadczące o zbrodni wymierzonej w tę mniejszość. Można w nich odnaleźć takie sformułowania, jak: „reedukacja w stylu szturmowym” więźniów, którzy nie współpracują.

Ostatni z wymogów, mówiący o tym, że czyny ludobójcze „są promowane przez państwo lub organizacje, które zachęcają do ataku na ludność cywilną”, budzi pewne kontrowersje. Wielu komentatorów twierdzi, że upolitycznienie owych działań zostało podczas konferencji rzymskiej dodane później w celu wyrażenia konsensusu co do tego, że odosobnione czyny nie będą traktowane jako zbrodnie przeciwko ludzkości²⁰.

Organizacje, takie jak Human Rights Watch oraz Stanford Human Rights Clinic, zgodnie twierdzą, że polityka państwa chińskiego ma na celu dokonywanie opisanych wyżej ataków na ludność tureckich muzułmanów, które mają charakter ludobójczy. Relacje poszczególnych osób, które znajdowały się w różnych placówkach reedukacyjnych i na których praktykowana była przymusowa indoktrynacja polityczna, są bardzo podobne, co świadczy o istnieniu zorganizowanej polityki²¹. Osoby sprzeciwiające się polityce KPCh są karane, tak jak były urzędnik chiński Wang Yongzhi. Początkowo wykonywał on rozkazy swoich przywódców i masowo zatrzymywał tureckich muzułmanów w regionie Jarkend²². W kolejnych latach zaprzestał podejmowanych działań, stwierdzając, że mają one druzgocące skutki dla gospodarki regionu, a także wywołują napięcia społeczne. W konsekwencji

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże, s. 43–44.

²² Jarkend to jeden z powiatów w zachodnich Chinach, znajdujący się w autonomicznym regionie Xinjiang.

nakazał uwolnienie ponad 7000 więźniów z obozu edukacji politycznej we wrześniu 2017 roku. Za ten akt nieposłuszeństwa został otwarcie potępiony przed sądem, którego wyrokiem został zdegradowany z pełnionego stanowiska. Warto dodać, że wspomniany urzędnik nie był wyjątkiem, w 2017 roku partia wszczęła bowiem 12 000 śledztw, czyli 20 razy więcej niż w roku poprzednim, a tysiące funkcjonariuszy zostało ukaranych w ten sam sposób. Znamienne jest także naleganie rządu na zachowanie tajemnicy państwowej dotyczącej działalności obozów. W obozach obowiązuje zakaz używania jakichkolwiek urządzeń namierzających i nagrywających. To samo odnosi się do podpisywanych przez „redukowanych” dokumentów, w których zobligowali się do nieujawniania informacji o praktykach obozowych.

W przypadku niektórych czynów świadczących o zbrodni przeciwko ludzkości istnieją także zapisane lub zarejestrowane praktyki rządowe, chociażby takie, jak przepisy zakazujące islamskich praktyk religijnych. Nawoływanie do otwartego przeciwstawienia się wpływowi islamskiemu widoczne jest również w mediach. Przykładem jest wiodąca w Chinach gazeta krajowa „The People’s Daily” (Renim Ribao), która 29 maja 2014 roku opublikowała następującą adnotację: „Musimy nalegać na naszą rodzinę i przyjaciół, że konieczne jest stanowcze przeciwstawienie się wpływowi ekstremizmu religijnego i stanowcza obrona jedności etnicznej i integracji narodowej”, obecnie za pomocą tej, jak i innych dróg medialnych propaguje się zwalczanie przejawów religijnych²³.

Z powyższych informacji wynika, że Chińska Republika Ludowa popełnia konstytuowane akty zbrodni przeciwko ludzkości, które zostały wymienione w Rzymskim Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego. Świadczy o tym także przymusowa praca tureckich muzułmanów, jak również arbitralne przetrzymywanie w ośrodkach edukacji politycznej. Wiele organizacji podobnych do Amnesty International oraz Human Rights Watch wykazuje, że władze chińskie uwięziły we wspomnianych obozach około miliona tureckich muzułmanów. Pozostali przetrzymywani są w więzieniach i aresztach. O łamaniu Rzymskiego Statutu świadczyć mogą przeprowadzone tortury, zdefiniowane w tym akcie jako „świadome zadawanie silnego bólu i cierpienia” o charakterze psychicznym lub fizycznym. Należy dodać, że nie są istotne przesłanki tortur, czyli to, w jakim celu się je stosuje, na przykład po to, by zdobyć informacje. Torturowania zakazuje prawo międzynarodowe, w tym zarówno Rzymski Statut, jak i Konwencja w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karności, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 10 grudnia 1984 roku. Chińska Republika Ludowa przystąpiła do Organizacji Narodów Zjednoczonych 25 października 1971 roku, a więc jest zobligowana do przestrzegania Konwencji, o której mowa. Tymczasem ChRL stosuje wobec Ujgurów przesłuchania za pomocą „tygrysiich krzesel”, elektrowstrząsów, a także innych brutalnych środków, jak przemoc seksualna, pozbawienie wody i żywności, przedłużające się odosobnienie oraz przemoc fizyczna.

Ponadto za łamanie Statutu można uznać prześladowania, określane w tym akcie jako „celowe i dotkliwe pozbawienie praw podstawowych sprzeczne z prawem

²³ „Break their Lineage, Break Their Roots”..., dz. cyt., s. 45–47.

międzynarodowym ze względu na tożsamość grupy lub zbiorowość”, a także ze względów narodowych, rasowych, politycznych, kulturowych, płci i innych. Formalne, jak i nieformalne ustawodawstwo ChRL w stosunku do Ujgurów, dotyczące ich imion, stroju, tradycji i obrzędów religijnych spełnia wymogi uznania go za formę prześladowań. Inne czyny, które także kwalifikują się jako prześladowania na tle kulturowym, to niszczenie meczetów, nakaz stosowania środków antykoncepcyjnych przez muzułmanki oraz przymusowa asymilacja kultury Hanów. Komisja Prawa Międzynarodowego zauważa, że wobec Ujgurów stosowane jest długotrwałe i systematyczne dewastowanie tradycji religijnych.

Nie sposób pominąć kwestii inwigilacji, która dotyka całe społeczeństwo, choć w szczególnym stopniu mniejszości etniczne. Ta wysoce inwazyjna technologia pozwala lokalizować i identyfikować tureckich muzułmanów. Chiński rząd przeznaczył na ten cel ogromne środki finansowe. Takie działania naruszają przysługujące obywatelom prawa do prywatności, swobody przemieszczania się, swobodnej wypowiedzi. Według osób inwigilowanych, jak również organizacji przyglądających się sytuacji w regionie inwazyjny monitoring obejmuje: sieci kamer monitorujących, w tym także do rozpoznawania twarzy, sieć punktów kontrolnych w postaci posterunków policji, gromadzenie danych biometrycznych, takich jak skany twarzy i tęczyówek. Wykorzystywana jest ponadto niczym nieograniczona możliwość przeszukiwania urządzeń komunikacyjnych, łącznie z historią kontaktów interpersonalnych i historią finansową. Zbieranie danych umożliwi rządowi ścisłą kontrolę i śledzenie działań mniejszości etnicznych²⁴.

Wobec polityki ChRL wysuwa się zarzuty przemocy seksualnej, przede wszystkim gwałtu, przymusowej sterylizacji i innych zabiegów godzących w seksualność jednostki. International Criminal Court Elements of Crimes zaznacza, że sterylizację dokonywaną bez zgody pacjenta traktuje się jako zbrodnię przeciwko ludzkości, ale zarazem uznaje, że środków kontroli urodzeń, które nie mają charakteru stałego (nie przynoszą trwałego rezultatu), nie należy uznawać za zbrodnie. Takie spostrzeżenie utrudnia włączenie stosowania u tureckich muzułmank antykoncepcyjnych wkładek domacicznych do omawianej kategorii zbrodni przeciwko ludzkości²⁵.

Z punktu widzenia prawa międzynarodowego Chiny dopuszczają się czynów o charakterze zbrodniczym przeciwko Ujgurom i innym tureckim muzułmanom w północno-zachodnim regionie Xinjiang. Od początku kampanii „Strike Hard Against Violent Extremism” (Uderz zdecydowanie przeciwko brutalnemu ekstremizmowi) prowadzonej przez władze chińskie od 2014 roku wobec tureckich muzułmanów stosuje się narastające represje – jak dotąd bez jakiegokolwiek odpowiedzialności.

²⁴ Tamże, s. 63–80.

²⁵ International Criminal Court Elements of Crimes (Międzynarodowy Trybunał Karny – MTK) ma swoją siedzibę w Hadze w Holandii. Jest to jedyny stały, międzynarodowy sąd do ścigania i sądenia osób dopuszczających się międzynarodowych zbrodni ludobójczych, wojennych i przeciwko ludzkości. MTK rozpoczął swoją działalność wraz z wejściem w życie Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego 1 lipca 2002 roku. Chińska Republika Ludowa nie przystąpiła ani nie podpisała Statutu, potępia również działalność MTK. Zob. *About the Court*, <https://www.icc-cpi.int/about/the-court> [dostęp: 10.05.2022].

Podsumowanie

Chińska Republika Ludowa jest państwem walczącym o tytuł mocarstwa światowego, to właśnie tu można znaleźć najnowocześniejszą technologię i niezliczone bogactwa kulturowe. Istnieje jednak drugie oblicze tej idylli, gdzie praktykowana jest masowa inwigilacja, bycie „innym” jest przestępstwem, a kara śmierci jest na porządku dziennym. Dowodem świadczącym o dualizmie, z jakim mamy do czynienia w Chinach, jest sytuacja przestrzegania praw mniejszości etnicznych. Masowa skala zatrzymań, zeznania z tortur, prześladowania religijne, kontrola urodzeń i nakaz stosowania środków antykoncepcyjnych to tylko nieliczne przykłady uznane przez prawo międzynarodowe za czyny świadczące o zbrodni przeciwko ludzkości.

Celem artykułu było przedstawienie sytuacji praw człowieka w Chińskiej Republice Ludowej ze szczególnym uwzględnieniem mniejszości etnicznej Ujgurów. W odpowiedzi na tak sformułowany cel badań dokonano analizy podłoża konfliktu chińsko-ujgurskiego, który ma znamienny wpływ na politykę rządu chińskiego wobec omawianej mniejszości, a także przedstawiono perspektywę organizacji międzynarodowych, jak i standardów prawa międzynarodowego dotyczących kwestii praw człowieka. Analiza raportów, artykułów naukowych i prasowych ujawniła przejawy łamania praw Ujgurów, to jest praw człowieka przysługujących każdej istocie ludzkiej. Mimo tragicznych przykładów z przeszłości, takich jak Holocaust, ludobójstwo w Rwandzie i wiele innych, obywatele świata nadal pozostają świadkami łamania praw człowieka. Liczne państwa, między innymi Francja, Kanada, Stany Zjednoczone, Litwa, otwarcie nazywają sytuację Ujgurów ludobójstwem. Społeczność międzynarodowa przestała bać się używać tego sformułowania, a praktykowana przez Chińską Republikę Ludową polityka dotycząca Ujgurów nadal pozostaje niezmienna.

Bibliografia

“Break their Lineage, Break Their Roots” Chinese Government Crimes against Humanity Targeting Uyghurs and Other Turkic Muslims, Human Rights Watch, 2021, https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2021/04/china0421_web_2.pdf [dostęp: 10.05.2022].

“Like we were enemies in a war”. China’s mass interment, torture and persecution of muslims in Xinjiang, Amnesty International, 2021, https://amnesty.org.pl/wp-content/uploads/2021/07/ASA1741372021ENGLISH_raport_chiny.pdf [dostęp: 5.05.2022].

About the Court, <https://www.icc-cpi.int/about/the-court> [dostęp: 10.05.2022].

Jarema D., *Polityka Chińskiej Republiki Ludowej wobec mniejszości etnicznych*, „Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego” 2013, nr 2.

Mniejszości etniczne w ChRL, <https://www.statista.com/statistics/278556/share-of-ethnic-minorities-in-the-chinese-population-by-region/> [dostęp: 5.05.2022].

Sienko N.J., *Ujgurskie dziedzictwo kulturowe w starciu z Chińską Republiką Ludową*, „Sprawy Narodowościowe, Seria nowa” 2018, nr 50.

Szyszlak T., *Czynnik religijny w konfliktach etnicznych na przykładzie konfliktu chińsko-ujgurskiego*, „Zeszyty Naukowe” 2012, nr 2.

Wieczorek P., *Konflikt w Ujgurskim Autonomicznym Regionie Xinjiang i jego wpływ na bezpieczeństwo w regionie*, „Wschodnioznawstwo” 2015, nr 1.

Wójcicka K., *Aborcja na życzenie partii. Działania Chin wobec Ujgurów mogą świadczyć o ludobójstwie*, 2021, <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8165596.dzialania-chin-wobec-ujgurow-moga-swiadczyz-o-ludobojstwie.html> [dostęp: 6.05.2022].